ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

ЗІГАНШИН Андрій Ігорович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.72

У статті сформульовано власне визначення терміну контроль за діяльністю громадських об'єднань. На основі узагальнення теоретичних підходів науковців стосовно тлумачення категорій «механізм», «правовий механізм» та «адміністративно-правовий механізм», запропоновано авторське визначення адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю громадських об'єднань.

Ключові слова: механізм, правовий механізм, адміністративно-правовий механізм, контроль, громадські об'єднання.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку демократичної, правової держави особливого значення набуває належне функціонування інститутів громадянського суспільства, серед яких важливе місце посідають громадські об'єднання. Останні виступають одним із ключових елементів забезпечення участі громадян у публічному управлінні, захисті їх прав і свобод, а також формування суспільної думки та впливу на процеси прийняття управлінських рішень. Через свою діяльність громадські об'єднання сприяють розвитку демократичних процедур, забезпечують зворотний зв'язок між державою та суспільством, а також виконують функцію соціального контролю за діяльністю органів публічної влади. Водночас, їх правовий статус визначається необхідністю поєднання гарантій свободи об'єднання з обов'язком дотримання вимог законодавства, що обумовлює потребу у формуванні ефективних правових механізмів регулювання та контролю.

Стан дослідження проблеми

Поняття адміністративно-правового механізму неодноразово потрапляло у поле зору різних науковців. Зокрема, йому приділяли увагу: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, І. Голосніченко, О. Дрозд, Р. Калюжний, Д. Керімов, С. Ківалов, А. Манжула, П. Рабінович, В. Селіванов, С. Стеценко, Х. Ярмакі та ін. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, у науковій літературі недостатньо опрацьованим залишається питання адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю громадських об'єднань.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити значення адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю громадських об'єднань. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність категорії механізм взагалі, а також з точки зору права, зокрема, узагальнити теоретичні підходи до розуміння змісту адміністративно-правового механізму та розкрити його специфіку в розрізі контролю за діяльністю громадських об'єднань.

Наукова новизна дослідження

Наукова статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретич-

ний підхід щодо визначення поняття та розкриття значення адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження варто визначитись із сутністю ключових понять. Так, у загальному розумінні контроль – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на перевірку, оцінку та забезпечення відповідності діяльності, процесів або поведінки встановленим вимогам, стандартам чи цілям із можливістю вжиття заходів реагування у разі виявлення відхилень. В.Я. Малиновський робить висновок, що контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається зі встановлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження коректівів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від встановлених критеріїв. Безпосередньо державний контроль (нагляд), зазначає дослідник, – одна з форм здійснення державної влади, забезпечення додержання законів та інших нормативних актів, що видаються органами держави, система державних органів перевірки [1, с.293-294]. Запропоноване В. Я. Малиновським розуміння контролю фактично зводить його до функції менеджменту, орієнтованої на досягнення поставлених цілей через співвідношення результатів із певними критеріями та внесення коректівів. Такий підхід є виправданим у сфері управління, однак він не повною мірою відображає правову природу контролю, оскільки не акцентує на його владно-правовому характері, нормативній зумовленості та юридичних наслідках.

В.В. Ковальська наголошує, що контроль – це насамперед спостереження за діяльністю підконтрольного об'єкта з метою одержання певної інформації, що в процесі контролюючих заходів може бути використана для виявлення позитивних і негативних моментів у діяльності підконтрольного об'єкта, а також обставин, що сприяють їх виникненню та реалізації [2, с. 247]. Г. В. Рибницький доводить, що контроль – це не лише одна з основних функцій управління, а й метод управління, стадія управлінського процесу, спосіб забезпечення законності та державної дисципліни. Як і діяльність із забезпечення законності й дисципліни, контроль передбачає два елементи: а) перевірку фактичного виконання планів, завдань тощо, тобто всієї діяльності органів та їх особового складу, що визначена компенсацією; б) перевірку шляхів і засобів виконання в процесі контролю для виправлення стану, усунення недоліків, заохочення або, навпаки, покарання осіб [3, с. 132–133]. Т. Татарова слушно вказує, що контроль сприяє своєчасному внесенню змін до управлінської діяльності, наданню об'єктивної інформації про реальний стан справ у сфері державного управління та виявленню порушень чинного законодавства. Для ефективного здійснення контролю та реалізації його завдань важливими є регулярність, послідовність, всебічність і відкритість процесу, а також аналіз його результатів із обов'язковими висновками і відповідним реагуванням на виявлені недоліки в діяльності органів виконавчої влади та їхніх посадових осіб. Такий підхід забезпечує контролю ключову роль серед основних функцій державного управління, спрямованих на підвищення його ефективності, узгодженості управлінських рішень та досягнення результативності [4].

Таким чином, контроль за діяльністю громадських об'єднань – це врегульована нормами чинного законодавства діяльність уповноважених органів державної влади та інших спеціальних суб'єктів, яка спрямована на перевірку й забезпечення відповідності діяльності громадських об'єднань закріпленим вимогам, їх статутним цілям і публічним інтересам, із можливістю реагування на виявлені порушень у встановлених законом формах. Зауважимо, саме по собі визначення контролю не дає повного уявлення про те, яким чином він здійснюється, через які правові засоби реалізується та які межі має державний вплив у цій сфері. У зв'язку з цим логічним наступним етапом дослідження є звернення до адміністративно-правового механізму контролю, який дозволяє розкрити його зміст не лише на рівні загальної категорії, а як системи конкретних юридичних інструментів і процедур.

Взагалі, механізм - це внутрішньо організована сукупність взаємопов'язаних елементів, процесів і засобів, які функціонують у певній послідовності та взаємодії з метою забезпечення досягнення визначеного результату або реалізації певного явища. За тлумачними словниками української мови механізм – це: 1) пристрій, що передає або перетворює рух; 2) те саме, що машина: механізм або комплекс механізмів, призначений для виконання корисної роботи шляхом перетворення одного виду енергії на інший; 3) про організацію, установу, лад та ін., що, наче механізм, забезпечують безперебійну роботу когось, чогось; 4) транспортний засіб (автомобіль, танк, літак тощо), що рухається завдяки якомусь механізмові; 5) внутрішня будова, система чого-небудь; 6) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [5]. В.В. Зіноватий наголошує на тому, що механізм – це не проста сукупність якихось елементів, а система взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих часток, які існують та функціонують з єдиною метою. Тобто, саме в єдності структури та її активній роботі проявляється особливість механічного зв'язку в будь-якій сфері, у тому числі в контексті правових явищ [6, с.169]. О. В. Радченко свого часу доводив, що механізму як такому мають бути обов'язково притаманні такі ознаки: 1) є продуктом організованої діяльності; 2) має мету або функцію; 3) містить послідовність дій, певний вид руху; 4) передбачає переважно однобічний вплив з чітко визначеним вектором впливу; 5) має суб'єкт і об'єкт; 6) характеризується жорстким взаємозв'язком, усталеністю процесу, правил взаємодії; 7) його функціонування в ідеалі націлене на автоматизм; 8) його побудова має структурно-функціональний характер; 9) має ознаки відкритої або закритої системи [7].

Т.І. Тарахонич пропонує два підходи до тлумачення механізму в контексті здійснення правового регулювання: широкий та вузький. Відповідно до першого категорія охоплює значну сукупність елементів, що беруть участь у процесі впорядкування суспільних відносин, а саме: норми права; нормативно-правові акти; юридичні факти; правовідносини; тлумачення; реалізація права; законність; правосвідомість; правова культура; правомірна поведінка; протиправна поведінка; юридична відповідальність. Другий підхід до тлумачення змісту та будови механізму правового регулювання є вузьким і включає в себе тільки ті елементи, що складають основу регулятивної функції права. Серед них виділяють: норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізацію права, законність [8, с.105-106]. А.О. Зубко обстоює позицію, відповідно до якої правові механізми – це певні «комплекти» юридичних засобів, які мають нормативне закріплення та орієнтовані при їх практичному використанні на реалізацію суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин. Конкретний правовий механізм як цілісна, взаємопов'язана структура відображає послідовні стадії юридичної діяльності (громадян, організацій, посадових осіб, органів публічної влади) та різноманітні правові засоби, варіанти їх взаємодії на кожній стадії. За допомогою правових механізмів здійснюється гарантована законодавством реалізація завдань правового регулювання, впливу на суспільні відносини для досягнення конкретної мети [9, с.297].

Тож, у праві поняття механізму використовується для позначення внутрішньо узгодженої, структурованої системи правових елементів, за допомогою яких забезпечується впорядкування суспільних відносин і досягається реалізація правових норм. Інакше кажучи, механізм з точки зору права - це не просто сукупність норм, а їх функціонально організована система, що включає правові норми, правовідносини, акти реалізації права, а також діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на досягнення визначеного юридичного результату. В адміністративному праві механізм набуває своїх, характерних властивостей.

Так, М.В. Макарєйко та Р.А. Бузунов вказують, що адміністративно-правовий механізм – це сукупність адміністративно-правових засобів, які, впливаючи на управлінські відносини, організовують їх відповідно до завдань суспільства і держави. Загальна

характеристика механізму на думку авторів виражена у наступному: сам механізм є сукупністю юридичних засобів; засоби носять адміністративно-правовий характер; об'єктом дії виступають управлінські відносини; направлене на рішення задач суспільства і держави; активізує суб'єктів управлінських відносин, підвищує рівень їх правосвідомості, правової культури; забезпечується примусовою силою держави [10, с.269-270]. Л.А. Князька пропонує під поняттям «адміністративно-правовий механізм» розуміти надзвичайно широку за обсягом категорію, яка включає в себе не лише юридичні, а й політичні, економічні, ідеологічні та інші явища. Зокрема, автор відносить до складу зазначеного поняття такі елементи як: 1) юридичне закріплення гарантій правового захисту громадян; 2) створення відповідних юридичних процедур реалізації правового захисту, адже їх відсутність перетворює приписи в законодавстві на формальні, декларативні положення; 3) створення системи охорони захисту державою прав, свобод й обов'язків громадян від будь-яких посягань на них; 4) розвиток суспільно-політичної активності громадян, формування в останніх свідомого ставлення до використання прав і свобод, виконання обов'язків, підвищення рівня їх правової культури; 5) активізація діяльності суспільних та інших громадських організацій і об'єднань, що сприяють соціально-правовому захисту; 6) державний і громадський контроль за станом забезпечення соціально-правового захисту [11, с.87-88].

Є. Кубко, характеризуючи механізм адміністративно-правового регулювання, акцентує на тому, що він охоплює значну частину соціальних відносин, які мають ознаки публічності. Проте такий механізм відрізняється від інших механізмів, наприклад, конституційного регулювання, кримінально-правового регулювання тощо. Механізм адміністративно-правового регулювання відображає реальність і має багаторівневу структуру. Причому ці рівні мають ієрархічне підпорядкування з позиції обсягу тих явищ, які вони репрезентують. Ідеться про те, що в найзагальнішому вимірі механізм адміністративно-правового регулювання слід розглядати насамперед у всій системі соціальних відносин, що складаються внаслідок публічної діяльності держави. На нижчому рівні механізм адміністративно-правового регулювання слід розглядати в контексті загального механізму державного управління на рівні механізму функціонування виконавчої влади. І, зрештою, механізм адміністративно-правового регулювання має бути розглянуто на рівні та в системі галузі адміністративного права, системі галузевих правовідносин [12, с. 102–103].

Висновки

Таким чином, адміністративно-правовий механізм контролю за діяльністю громадських об'єднань являє собою визначену нормами адміністративного права системну сукупність інструментів, засобів та процедур, за допомогою яких спеціально уповноважені органи публічної влади здійснюють контроль за дотриманням громадськими об'єднаннями норм чинного законодавства.

Значення даного адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю громадських об'єднань розкривається у наступному: 1) гарантує відповідність діяльності громадських об'єднань вимогам законодавства; 2) сприяє утвердженню правового порядку у сфері свободи об'єднань; 3) запобігає діяльності, що може загрожувати державі, суспільству чи правам інших осіб; 4) забезпечує відкритість діяльності даних об'єднань; 5) дозволяє своєчасно виявляти та попереджати порушення ще до настання негативних наслідків; 6) поєднує невтручання у внутрішню діяльність об'єднань із необхідним державним наглядом; 7) сприяє формуванню довіри з боку держави та суспільства; 8) дозволяє державі впорядковувати сферу діяльності громадських об'єднань без прямого втручання в їх автономію; 9) забезпечує чіткі правила функціонування та взаємодії з державою.

Література

1. Малиновський В. Я. Державне управління: Навчальний посібник Вид. 2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576 с.

2. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адмі-

ністративно-правові аспекти) : дис… д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Київ. міжнар. ун-т Київ, 2008. 422 с.

3. Рибницький Г.В. Колективний договір в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук : Національний університет внутрішніх справ. 2005. 176 с.

4. Татарова Т. Поняття та зміст контролю в державному управлінні фінансами. Фінансове право. № 6. 2020. С. 188–194.

5. Білодід І. К. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1973, Т. 4. С. 695

6. Зіноватний В. В. Поняття та сутність механізму правового регулювання захисту прав працівників від незаконного звільнення. Юридична наука. № 2(2). 2020. С. 167–174

7. Радченко О. В. Категорія «механізм» у системі державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць: у 2 ч. (за заг. ред. Г. І. Мостового, Г. С. Одінцової). Х., 2001. Вип. 2. С. 10

8. Тарахонич Т. І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти. Правова держава. 2002. Вип. 13. С. 103-108.

9. Зубко А. О. Адміністративно-правові механізми в контексті впровадження адміністративної політики України: проблематика теоретичного дискурсу. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 3. С. 296–299

10. Бузунов Р.А. Адміністративно-правове регулювання кредитно-модульної системи організації навчального процесу (в ВНЗ системи МВС): дис… д-ра. юрид. наук : Ірпінь: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. 2007. 434 с.

11. Князька Л. А. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 215 с.

12. Кубко Є.Б. Сучасний механізм адміністративно-правового регулювання: методологія вдосконалення. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 2005. Спец. вип.: у 2 ч. ч. 1. С. 100–107

АНОТАЦІЯ

Наголошено, що у праві поняття механізму використовується для позначення внутрішньо узгодженої, структурованої системи правових елементів, за допомогою яких забезпечується впорядкування суспільних відносин і досягається реалізація правових норм. Інакше кажучи, механізм з точки зору права - це не просто сукупність норм, а їх функціонально організована система, що включає правові норми, правовідносини, акти реалізації права, а також діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на досягнення визначеного юридичного результату.

Встановлено, що адміністративно-правовий механізм контролю за діяльністю громадських об'єднань представляє собою визначену нормами адміністративного права системну сукупність інструментів, засобів та процедур, за допомогою яких спеціально уповноважені органи публічної влади здійснюють контроль за дотриманням громадськими об'єднаннями норм чинного законодавства.

Доведено, що значення адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю громадських об'єднань розкривається у наступному: 1) гарантує відповідність діяльності громадських об'єднань вимогам законодавства; 2) сприяє утвердженню правового порядку у сфері свободи об'єднань; 3) запобігає діяльності, що може загрожувати державі, суспільству чи правам інших осіб; 4) забезпечує відкритість діяльності даних об'єднань; 5) дозволяє своєчасно виявляти та попереджати порушення ще до настання негативних наслідків; 6) поєднує невтручання у внутрішню діяльність об'єднань із необхідним державним наглядом; 7) сприяє формуванню довіри з боку держави та суспільства; 8) дозволяє державі впорядковувати сферу діяльності громадських об'єднань без прямого втручання в їх автономію; 9) забезпечує чіткі правила функціонування та взаємодії з державою.

Ключові слова: механізм, правовий механізм, адміністративно-правовий механізм, контроль, громадські об'єднання.

SUMMARY

It is emphasized that in law the concept of a mechanism is used to denote an internally consistent, structured system of legal elements, by means of which the ordering of social relations is ensured and the implementation of legal norms is achieved. In other words, a mechanism from the point of view of law is not just a set of norms, but their functionally organized system, which includes legal norms, legal relations, acts of implementing law, as well as the activities of authorized entities, aimed at achieving a certain legal result.

It is established that the administrative-legal mechanism of control over the activities of public associations is a systematic set of instruments, means and procedures, determined by the norms of administrative law, with the help of which specially authorized public authorities exercise control over compliance by public associations with the norms of current legislation.

It is proved that the meaning of the administrative-legal mechanism of control over the activities of public associations is revealed in the following: 1) guarantees the compliance of the activities of public associations with the requirements of the legislation; 2) contributes to the establishment of the legal order in the field of freedom of association; 3) prevents activities that may threaten the state, society or the rights of other persons; 4) ensures the openness of the activities of these associations; 5) allows for timely detection and prevention of violations before negative consequences occur; 6) combines non-interference in the internal activities of associations with the necessary state supervision; 7) contributes to the formation of trust on the part of the state and society; 8) allows the state to regulate the sphere of activity of public associations without direct interference in their autonomy; 9) provides clear rules for functioning and interaction with the state.

Keywords: mechanism, legal mechanism, administrative-legal mechanism, control, public associations.